

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

**МАГДИСЮК ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА**

УДК 159.922.63-057.75(043.5)

**ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ  
ДО ВИХОДУ НА ПЕНСІЮ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

**Автореферат**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата психологічних наук

Луцьк – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

**Науковий керівник:** доктор психологічних наук, професор  
**Засєкіна Лариса Володимирівна,**  
Східноєвропейський національний  
університет імені Лесі Українки,  
завідувач кафедри загальної та соціальної  
психології

**Офіційні опоненти:** доктор психологічних наук, професор  
**Осьодло Василь Ілліч,**  
Національний університет оборони України  
імені Івана Черняхівського,  
начальник кафедри суспільних наук

кандидат психологічних наук, доцент  
**Коробка Лариса Миколаївна,**  
старший науковий співробітник лабораторії  
психології мас і спільнот,  
Інститут соціальної та політичної  
психології НАПН України

Захист відбудеться «29» квітня 2015 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.05 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: вул. Потапова, 9, м. Луцьк, 43024.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30 а, м. Луцьк, 43024.

Автореферат розісланий «28» березня 2015 р.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради



Л. Я. Малімон

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність дослідження.** Завершення професійної діяльності і пов'язані з цим зміни якості життя внаслідок виходу на пенсію неодмінно впливають на фізичне і психічне здоров'я людини, оскільки часто і раптово вона опиняється осторонь суспільного життя, переживає різкі зміни в соціальному статусі, відчуває професійну ізолюваність, що зумовлює необхідність в адаптації до нових умов життя. Вихід на пенсію зазвичай потребує іншого планування своєї активності, поглиблення уваги до фізичного і психічного здоров'я, конструювання майбутнього з урахуванням нового періоду у житті. В Україні проблема виходу на пенсію супроводжується низьким соціальним захистом, несприятливим економічним становищем пенсіонерів, що породжує в осіб передпенсійного віку негативні психічні стани, зокрема тривогу, депресію, інтолерантність до невизначеності тощо.

Упродовж останніх років проблема психологічної готовності особистості у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених розкривалась через сутність готовності до праці та різних видів професійної діяльності (Г. Балл, М. Дьяченко, Р. Каламаж, Л. Кандилович, Л. Карамушка, В. Моляко, П. Перепелиця, М. Смульсон, М. Томчук та ін.), до шкільного та професійного навчання (Н. Уткіна, А. Єлісеєв, Н. Шевченко та ін.), до педагогічної діяльності й до виконання педагогом окремих професійних завдань і функцій (О. Винославська, П. Горностай, К. Дурай-Новакова, Л. Кондратова, А. Линенко, В. Семиченко, В. Сластьонін та ін.).

Проблема виходу особистості на пенсію у період пізньої зрілості поставала предметом сучасних зарубіжних досліджень, у яких вихід на пенсію розглядався як процес планування (передпенсійний період), прийняття рішення (власне вихід на пенсію) та контролю (післяпенсійний період (K. Schultz, M. Wang), консультування і психологічний супровід осіб пенсійного віку (G. Adams, B. Rau), трифазна модель виходу на пенсію як процес прийняття рішення (планування майбутнього, оцінка минулого та операціоналізація цілей у конкретних видах діяльності) (D. Feldman, T. Beehr); активізація когнітивних, емоційних та мотиваційних ресурсів особистості для адаптації до виходу на пенсію (M. Wang, K. Henkenes, H. van Solinge).

Водночас, результати аналізу наукових доробок у цій сфері засвідчують недостатнє вивчення проблеми психологічної готовності особистості до виходу на пенсію в українському суспільстві й ефективної адаптації пенсіонерів до нових умов життя. Таким чином, актуальність визначеної проблеми й об'єктивні суспільні потреби у вивченні психологічних особливостей виходу на пенсію як важливого компонента цілісного адаптаційного процесу особистості і

збереження якості її життя зумовили вибір теми дисертаційної роботи «Психологічна готовність особистості до виходу на пенсію».

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукової теми кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Методологія і практика дослідження особистості» та є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми «Когнітивно-поведінкові та психолінгвістичні стратегії подолання психічної травматизації особистості» (державний реєстраційний номер 0115U002345).

Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 11 від 24.04.2014 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 27.05.2014 р.)

**Об'єкт дослідження** – феномен психологічної готовності.

**Предмет дослідження** – психологічна готовність особистості у період пізньої зрілості до виходу на пенсію.

**Мета** дослідження: теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити психологічну готовність особистості до виходу на пенсію.

Для досягнення мети дослідження було сформульовано такі **завдання**:

1. На основі результатів теоретичного вивчення проблеми встановити зміст та структуру психологічної готовності особистості до виходу на пенсію у період пізньої зрілості.

2. Сконструювати теоретичну модель психологічної готовності особистості до виходу на пенсію.

3. Встановити на емпірико-діагностичному рівні зміст структурних компонентів психологічної готовності до пенсії, а також визначити особистісні й соціально-психологічні чинники психологічної готовності особистості до пенсії у період пізньої зрілості.

4. На основі результатів напівструктурованого інтерв'ю у фокус-групах визначити психолінгвістичні маркери психологічної готовності особистості до виходу на пенсію, а також окреслити потенційні зони її розвитку для ефективної адаптації особистості до нових умов життя у передпенсійний та пенсійний періоди за допомогою програми, спрямованої на розвиток психологічної готовності до виходу на пенсію.

Для досягнення мети дослідження та вирішення поставлених завдань використовувались такі **методи дослідження**: *теоретичні* (аналіз, абстрагування, узагальнення, систематизація, моделювання, що застосовувалися для визначення теоретико-методологічних засад психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію та конструювання теоретичної моделі); *емпіричні*

(спостереження, опитування, комплекс психодіагностичних методик: авторська анкета «Психологічна готовність осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію» для визначення рівнів психологічної готовності до виходу на пенсію; багатофакторний особистісний опитувальник Р. Кеттела (16 PF); методика діагностики темпераменту Я. Стреляу; методика «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії»; методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерс, Р. Даймонд; методика діагностики особистості на мотивацію до успіху Т. Елерса; методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач Т. Елерса; методика диференційної діагностики депресивних станів В. Зунге (адаптація Т. Балашової); методика діагностики рівня тривожності Д. Тейлор (адаптація Т. Немчина) для визначення індивідуально-психологічних та особистісних чинників психологічної готовності до пенсії; метод напівструктурованого інтерв'ю для визначення психолінгвістичних маркерів психологічної готовності до пенсії; *методи статистичної обробки* (метод знаходження кореляційних зв'язків між показниками особистісних рис і психологічної готовності до пенсії за допомогою  $r$ -коефіцієнта Пірсона; однофакторний дисперсійний аналіз Манні–Уїтні для здійснення порівняльного аналізу середніх значень особистісних показників між групами досліджуваних із різним рівнем психологічної готовності до пенсії; факторний аналіз для мінімізації кількості змінних та концентрації інформації про когнітивні, мотиваційні, конативні й емоційно-вольові прояви психологічної готовності до пенсії; описова статистика програм Textanz, and Text Plain, 2010 для визначення психолінгвістичних маркерів психологічної готовності до пенсії на матеріалі транскрибованих інтерв'ю). Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою використання комп'ютерної програми SPSS для Windows версії 10.

**Наукова новизна одержаних результатів** визначається тим, що:

– *вперше*: на теоретичному та емпіричних рівнях операціоналізовано поняття психологічної готовності особистості у період пізньої зрілості до виходу на пенсію; верифіковано зміст когнітивного, емоційно-вольового, мотиваційного та конативного структурних компонентів такої готовності із врахуванням належності особистості до певної соціальної групи (за типом сім'ї, статтю, місцем роботи і проживання); визначено психолінгвістичні маркери психологічної готовності особистості до виходу на пенсію (змістову лексику, лексичну варіативність, лексичну щільність, розмір речення, розмір тексту, кількість слів і речень) відповідно до її рівнів, що дало змогу встановити рівень психологічної готовності до пенсії на основі характеристик індивідуального мовлення; окреслено потенційні зони розвитку психологічної готовності (збільшення емоційного комфорту, зняття тривоги, подолання депресивних станів, безумовного прийняття себе) для ефективної адаптації особистості до нових умов життя;

– *удосконалено* наукові уявлення про структуру психологічної готовності особистості, а також вікові особливості людини у період пізньої зрілості; специфіку феномену ейджизму в українському суспільстві;

– *подальшого розвитку* набули положення про вплив особистісних і соціально-психологічних чинників на становлення психологічної готовності особистості до діяльності.

**Практичне значення одержаних результатів дослідження** полягає у тому, що його основні положення і висновки можуть використовуватися у діяльності працівників психологічних служб, Департаменту соціальної політики, пенсійних фондів для вивчення рівнів розвитку психологічної готовності особистості до виходу на пенсію. Окремі розділи дисертації можуть успішно застосовуватись у вищих навчальних закладах та Університетах третього віку при викладанні курсів «Психологія особистості», «Акмеологія», «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Психологія праці», «Вікова психологія». Апробований у дослідженні методичний інструментарій може слугувати основою діагностики психологічної готовності до виходу на пенсію працівників соціономічних професій.

Результати дослідження **впроваджено** в навчально-виховний процес Національного університету «Острозька академія» (довідка про впровадження № 297 від 12.11.2014 р.), Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (довідка про впровадження № 373 від 13.11.2014 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка про впровадження № 03–31/02/3601 від 13.11.2014 р.), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка про впровадження № 970 від 14.11.2014 р.), Херсонського державного університету (довідка про впровадження № 07–24/2925 від 14.11.2014 р.), Департаменту соціальної політики Луцької міської ради (довідка про впровадження № 11.2 – 8/15683 від 14.11.2014 р.).

**Апробація результатів дисертаційної роботи.** Основні положення дисертаційної роботи, її результати та висновки знайшли своє відображення в публікаціях автора, у доповідях та обговореннях на розширених засіданнях кафедри загальної та соціальної психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Результати дослідження були представлені на таких *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Психолінгвістика в сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2013); «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід» (Харків, 2013); «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2014); «Актуальні тенденції розвитку світової психологічної практики» (Кривий Ріг, 2014); «Особистість і суспільство: методологія і практика сучасної психології»

(Луцьк, 2014); «Актуальні проблеми психолінгвістики та психології мовлення особистості» (Луцьк, 2014); *міжнародній науковій конференції «Педагогіка XXI століття»* (Будапешт, 2014); *всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми державного управління на сучасному етапі державотворення»* (Луцьк, 2014).

**Публікації.** Основні положення дисертаційного дослідження, його результати та висновки відображено у 14 наукових публікаціях, з яких 5 статей опубліковано у виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 2 – в іноземних виданнях, 7 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

**Структура дисертації.** Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (176 найменувань, з них – 19 іноземною мовою) та 7 додатків на 140 сторінках. Робота містить 19 таблиць і 13 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 298 сторінок друкованого тексту, з них 160 сторінок основного тексту роботи.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, окреслено комплекс методів дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, подано інформацію про апробацію і впровадження результатів дослідження, структуру та обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі **«Теоретичні основи дослідження психологічної готовності особистості в період пізньої зрілості до виходу на пенсію»** здійснено аналіз поняття психологічної готовності особистості як настанови та психічного стану, необхідних для ефективної діяльності, висвітлено вікові особливості людини періоду пізньої зрілості, проаналізовано основні підходи до вивчення проблеми готовності і сконструйовано теоретичну модель психологічної готовності особистості до виходу на пенсію.

За результатами теоретичного аналізу наукових джерел визначено основні підходи до дослідження проблеми готовності особистості: функціональний (Ф. Генон, Є. Ільїн, Н. Левітов, Л. Нерсисян, О. Ухтомський та ін.); особистісний (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, К. Дурай-Новакова, Л. Карамушка, О. Лазурський, О. Прангішвілі, О. Проскура, А. Пуні, В. Сластьонін, М. Томчук, Д. Узнадзе та ін.); особистісно-діяльнісний (А. Деркач, М. Дьяченко, Л. Кандилович та ін.).

У зарубіжній психології готовність до пенсії переважно вивчається з позиції темпорального підходу (К. Schultz, М. Wang) як процес, що містить

три стадії: передпенсійну (підготовчу), власне пенсійну (прийняття рішення) і післяпенсійну (адаптаційну).

Узагальнення досліджень феномену психологічної готовності дало змогу визначити дефініції цього поняття: означити його концептуальні межі як настанову до діяльності, відповідні психічні стани для ефективності цієї діяльності, а також внутрішню її програму (М. Томчук, А. Деркач, М. Дьяченко, Л. Кандибович та ін.).

З'ясовано, що психологічна готовність як важливий особистісний конструкт характеризується такими психічними новоутвореннями людини у період пізньої дорослості (Б. Ананьєв, Л. Засекіна, Р. Пек, В. Моргун, М. Смульсон та ін.): продуктивністю як виявом турботи і передачі професійного й особистісного досвіду молодшому поколінню, підвищеною сенситивністю і вразливістю, комунікабельністю, загостреним чуттям родинності і прив'язаності до близьких людей.

Недостатня розробленість у науковій літературі категорії психологічної готовності до пенсії особистості періоду пізньої зрілості та емпіричних референтів такої готовності з урахуванням пенсійної реформи в Україні зумовлює теоретичну і прикладну важливість конструювання теоретичної моделі психологічної готовності осіб до виходу на пенсію, в основу якої були покладені такі принципи: урахування і розвиток тих особистісних рис і властивостей, які відповідають психологічній готовності до певної діяльності і сприяють успішній її реалізації; цілісного підходу і системного вивчення психологічної готовності; детермінізму; порівняння; урахування вікових особливостей особистості; динамічності; узгодження технологій формування психологічної готовності особистості з її індивідуальними особливостями.

Теоретичне обґрунтування зазначених принципів дало змогу виокремити чотири компоненти психологічної готовності особистості до виходу на пенсію: когнітивний, емоційно-вольовий, мотиваційний та конативний. Когнітивний компонент психологічної готовності особистості до виходу на пенсію відображає необхідність отримувати важливі для життя знання про вікові особливості людини у період пізньої зрілості, ефективне спілкування, якість життя, специфіку пенсійної реформи в Україні тощо; вміння мобілізувати свої знання та досвід, визначати способи виходу із депресивних станів, конфліктних і кризових ситуацій. Емоційно-вольовий компонент психологічної готовності забезпечує психічну саморегуляцію, самоконтроль, які дають змогу особистості діяти ефективно у різних мікро- і макро- соціальних середовищах, відчувати емоційний комфорт, виражати позитивне ставлення до життя. Мотиваційний компонент психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію відображає збалансовану спрямованість особистості на себе, на інших, на світ, а також позитивне сприйняття свого майбутнього,



усвідомлення власної значущості, зростання пізнавальних мотивів, цінностей, інтересів, вироблення стійких настанов. Конативний компонент психологічної готовності містить схильність особистості до різних видів активності, які формують конструктивну поведінку особистості у післяпенсійний період.

Чітка теоретична операціоналізація категорії психологічної готовності до пенсії як сукупності психічних станів і властивостей особистості, що забезпечують ефективне завершення її трудової діяльності й успішну адаптацію до нових умов життя дала змогу перейти до емпіричного вивчення цієї проблеми.

У другому розділі **«Емпіричне дослідження психологічної готовності особистості у період пізньої зрілості до виходу на пенсію»** обґрунтовано загальну стратегію емпіричного дослідження та вибір діагностичних методів, описано авторську анкету для осіб пізньої зрілості «Психологічна готовність особистості до виходу на пенсію» і визначено її ретестову надійність, виявлено кореляційні зв'язки між показниками психологічної готовності й особистісних властивостей, визначено факторну структуру психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію і здійснено порівняльний аналіз цієї структури із теоретичною моделлю за показниками сформованості когнітивного, емоційно-вольового, мотиваційного й конативного компонентів.

Емпіричне дослідження здійснювалось упродовж 2012–2014 рр. на базі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Луцького педагогічного коледжу імені Ярослава Галана, Палацу учнівської молоді міста Луцька, відділу освіти і науки Камінь-Каширської райдержадміністрації Волинської області, Ратнівського відділу освіти Волинської області, управління Пенсійного фонду у Камінь-Каширському районі, Камінь-Каширської райдержадміністрації Волинської області, Департаменту соціальної політики Луцької міської ради, Камінь-Каширської ЦРЛ (приймальне відділення), шкіл та гімназій м. Луцька (№ 1, № 4, № 18 № 22, № 21, № 23, № 25), НВК «Загальноосвітня школа I–III ступенів гімназія» № 2 м. Каменя-Каширського, ЗОШ I–III ступенів с. Ворокомле Камінь-Каширського району Волинської області, ДНЗ № 9 м. Луцька, ДНЗ «Сонечко» с. Ворокомле Камінь-Каширського району Волинської області.

Загалом у дослідженні взяли участь працівники передпенсійного віку ( $n = 201$ ), які є представниками соціономічних професій із різних районів Волинської області, з них – 84 педагоги (42 %), викладачі ВНЗ – 22 (11 %), викладачі коледжу 18 – (9 %), вихователі – 8 (4 %), медики – 18 (9 %), державні службовці – 28 (14 %), приватні підприємці – 23 (11 %) особи.

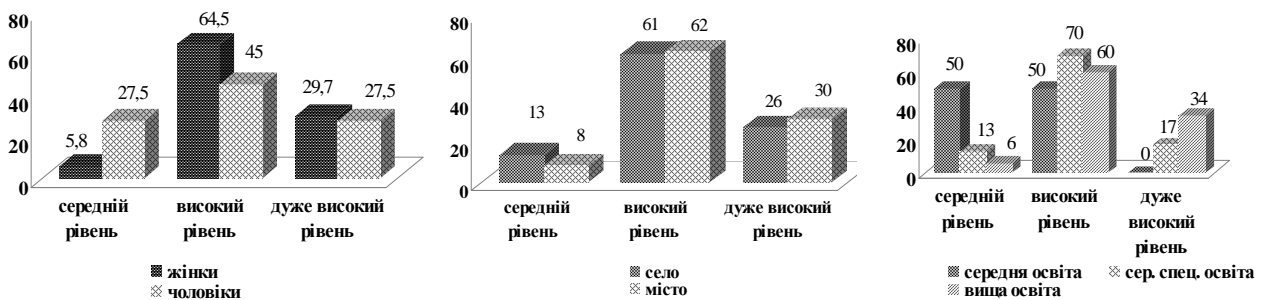
Для виявлення рівнів розвитку психологічної готовності особистості до виходу на пенсію було застосовано авторську анкету «Психологічна готовність особистості до виходу на пенсію». Результати анкетування дали змогу

визначити рівні розвитку психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію: середній рівень готовності виявлено у 9 % досліджуваних (18 осіб), високий рівень – у 62 % досліджуваних (125 осіб), дуже високий рівень – у 29 % (58 осіб). Осіб із низьким рівнем психологічної готовності до виходу на пенсію не виявлено. Ретестова надійність анкети перевірена шляхом повторного опитування ( $r = 0,940, p < 0,01$ ).

Встановлено вплив соціально-психологічних чинників (статі, місця проживання, соціального статусу, рівня освіченості, форми власності організації) на прояв психологічної готовності до виходу на пенсію. Так, високий і дуже високий рівень готовності більшою мірою властивий жінкам порівняно з чоловіками (відповідно 64,5 % і 45,0 % та 29,7 % і 27,5 %), тоді як середній рівень виявляють переважно чоловіки (27,5 %) порівняно із жінками (5,8 %). Таким чином, у жінок вищий рівень сформованості психологічної готовності до виходу на пенсію.

Виявлено різний рівень психологічної готовності до пенсії залежно від місця проживання. Так, дуже високий рівень виявили 30 % досліджуваних із міської місцевості і 26 % – із сільської місцевості. Помітні відмінності і у проявах середнього рівня психологічної готовності у досліджуваних із села і міста, відповідно 13 % та 8 %. Таким чином, досліджувані, які проживають у місті, мають вищий рівень психологічної готовності до виходу на пенсію.

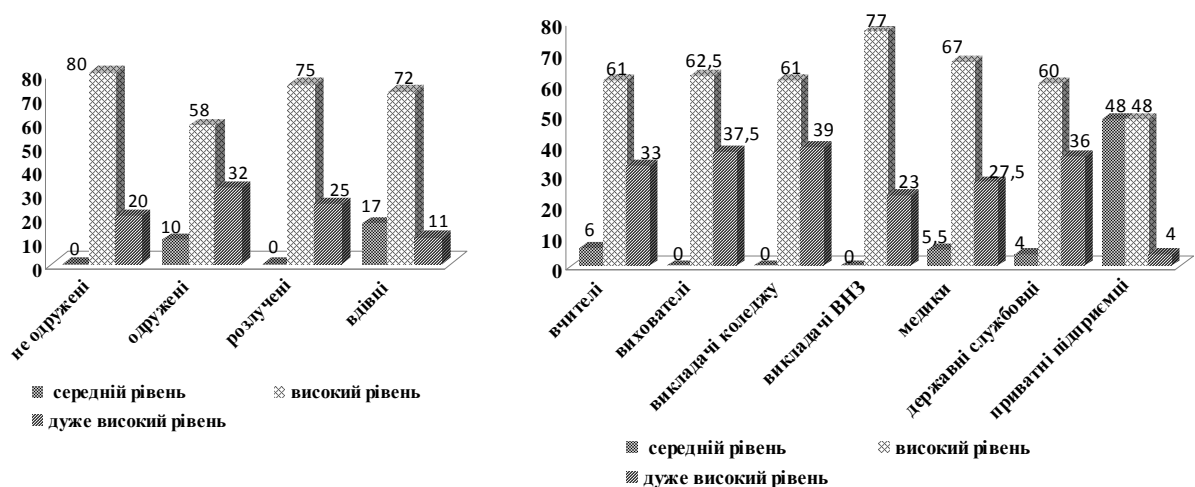
Відповідно до рівня освіти найвищі показники психологічної готовності до виходу на пенсію мають досліджувані із вищою освітою, серед них 34 % виявляють дуже високий рівень, тоді як кількість досліджуваних із середньою спеціальною освітою із дуже високим рівнем зменшується – 17 %. Досліджувані із середньою освітою не показали дуже високого рівня психологічної готовності, натомість половина із них (50,0 %) виявили середній рівень готовності до виходу на пенсію. Результати аналізу за статтю, місцем проживання і рівнем освіченості респондентів відображено на рис. 1.



**Рис. 1. Рівні розвитку психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію (за статевою ознакою, місцем проживання та рівнем освіченості)**

Відповідно до сімейного стану високий і дуже високий рівні психологічної готовності виявили одружені досліджувані, відповідно 58 % і 32 %, тоді як неодружені респонденти мають переважно високий рівень готовності порівняно із дуже високим, відповідно 75 % і 25 %. Слід зазначити, що рівень психологічної готовності знижується у досліджуваних, які втратили свого супутника життя, серед них лише 11 % мають дуже високий рівень і 17 % виявляють середній рівень психологічної готовності до виходу на пенсію.

Відповідно до професійної спрямованості високий рівень психологічної готовності до виходу на пенсію властивий для 77 % викладачів ВНЗ, 67 % медиків, 62,5 % вихователів ДНЗ, 61 % вчителів, 61 % викладачів коледжу та 60 % державних службовців. За результатами дослідження середній рівень розвитку психологічної готовності до пенсії мають: 48 % приватних підприємців, 6 % вчителів, 5,5 % медиків, 4 % державних службовців. Таким чином, працівники організацій приватної форми власності виявляють нижчі показники психологічної готовності до пенсії порівняно із фахівцями підприємств державної форми власності (рис. 2).



**Рис. 2. Рівні розвитку психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію (за сімейним станом та за професійним спрямуванням)**

У дослідженні виявлено найнижчий рівень розвитку психологічної готовності до виходу на пенсію у приватних підприємців. Ми вважаємо, що це пов'язано з тим, що особливості професійної діяльності, завантаженість працівника на роботі, складність роботи та тривалість його робочого дня впливають на рівень психологічної готовності до виходу на пенсію в період пізньої зрілості. Окрім того, можна припустити, що у працівників приватних підприємств фінансове забезпечення після виходу на пенсію значно погіршиться, що також негативно впливає на їхню готовність до пенсії.

За результатами проведення кореляційного аналізу виявлено позитивний статистично значущий зв'язок між показниками психологічної готовності

осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію і силою процесів гальмування, рухливістю нервових процесів, адаптивністю, прийняттям себе, прийняттям інших, комунікабельністю, силою процесів збудження, емоційною стійкістю, адаптацією, емоційною комфортністю, внутрішнім контролем, високою нормативністю поведінки, емоційно-вольовими особливостями, самоприйняттям, консерватизмом, мотивацією до успіху, рівнем самоконтролю, інтернальність (рівень достовірності  $p \leq 0,01$ ). У результаті кореляційного аналізу встановлено значущу негативну кореляцію між показниками психологічної готовності осіб пізньої зрілості й онтогенетичною рефлексією, конформізмом, рівнем депресії, шкалою тривоги, неприйняттям інших, емоційним дискомфортом, рівнем тривожності ( $p \leq 0,01$ ).

Виявлено кореляційний зв'язок між показниками психологічної готовності до виходу на пенсію й психологічними рисами ( $p \leq 0,01$ ), що дало змогу встановити особистісні властивості осіб пізньої зрілості відповідно до рівня розвитку їх психологічної готовності.

За допомогою факторного аналізу показників психологічної готовності й особистісних властивостей і станів було виявлено внутрішню структуру психологічної готовності особистості до виходу на пенсію, яка представлена п'ятьма факторами, що охоплюють 66 % дисперсії. Узагальнюючи показники, що увійшли до першого фактора: дезадаптивність, зовнішній контроль, емоційний дискомфорт, неприйняття себе, покора (27,44 % дисперсії), визначаємо його як «Адаптивний». Аналіз показників, що увійшли до другого: адаптивність, внутрішній контроль, прийняття себе, прийняття інших, рівень процесів збудження (12,86 % дисперсії) і до третього: комунікативні особливості, особливості міжособистісних взаємовідносин, «Е» домінантність, «F» безпечність, мотивація до успіху, «Н» сміливість (9,37 % дисперсії) факторів дає змогу інтерпретувати їх як «Міжособистісний» і «Комунікативний», що у теоретичній моделі зіставляється з мотиваційним компонентом психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію. За показниками четвертого фактора: інтелектуальні особливості, «В» інтелект, «I» емоційна чуттєвість, прийняття інших, «А» комунікабельність (8,45 % дисперсії) визначаємо його як «Інтелектуальний». До п'ятого фактора увійшли показники: емоційно-вольові особливості, «Q4» напруженість, «O» тривожність, «G» моральна нормативність, тривожність (8,34 % дисперсії), на основі яких визначаємо його як «Емоційно-вольовий».

Результати емпіричного дослідження засвідчують, що мотиваційний компонент психологічної готовності до пенсії є чітко диференційованим на підскладові: міжособистісну й комунікативну. Це свідчить про спрямованість особистості на спілкування і встановлення міжособистісних контактів у період виходу на пенсію. Знання закономірностей розвитку психологічної

готовності до виходу на пенсію й особливостей прояву кожного її компонента є необхідним для правильної діагностики порушень і побудови корекційної роботи з особами пізньої зрілості.

У третьому розділі **«Психолінгвістичні маркери психологічної готовності до виходу на пенсію та потенційні зони її розвитку»** виявлено і проаналізовано психолінгвістичні маркери психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію, розроблено програму розвитку психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію.

Враховуючи завдання дослідження, за допомогою методу напівструктурованого інтерв'ю у фокус-групах було визначено психолінгвістичні маркери психологічної готовності, а також виокремлено потенційні зони її розвитку для ефективної адаптації особистості до нових умов життя у передпенсійний та пенсійний періоди. Напівструктуроване інтерв'ю проводилось із 15 досліджуваними (13 з них – із вищою освітою), які обіймають різні посади, віком від 50 до 60 років (жінки – від 50 до 55 років, чоловіки – від 55 до 60 років). Інтерв'ю проходило в межах неформальної бесіди і тривало від двох до трьох годин.

Для проведення напівструктурованого інтерв'ю за результатами емпіричного дослідження було сформовано три фокус-групи, у які увійшли досліджувані з різними рівнями психологічної готовності: фокус-група № 1 – респонденти із середнім рівнем психологічної готовності до виходу на пенсію (вчителі із сільської місцевості – 5 жінок, з них 2 – із середньо-спеціальною освітою, 3 – із вищою освітою); фокус-група № 2 – респонденти із високим рівнем психологічної готовності до виходу на пенсію (вчителі із міської місцевості – 5 жінок із вищою освітою); фокус-група № 3 – респонденти із дуже високим рівнем психологічної готовності до виходу на пенсію (викладачі із міської місцевості – 3 жінок, 2 чоловіків, з них 5 – з вищою освітою).

На основі аудіозапису напівструктурованого інтерв'ю, його транскрибування для подальшого якісного аналізу було здійснено психолінгвістичний аналіз текстів за допомогою комп'ютерних програм Textanz, and Text Plain, 2010, що дало змогу виокремити психолінгвістичні маркери, які відповідають кожному рівню психологічної готовності особистості до виходу на пенсію.

Найбільша кількість слів в інтерв'ю спостерігається у третій групі осіб із найвищим рівнем психологічної готовності до пенсії, що свідчить про позитивну мотивацію обговорювати свій професійний шлях і пов'язане із ним майбутнє. Це узгоджується із тим, що, окрім професійної лексики, з'являється лексика, пов'язана із родиною, особистісним зростанням. Відповідно найбільший розмір речень також спостерігається у третій групі (13,05 слів). Розмір речення вказує на емоційну стійкість автора, у нашому дослідженні – на сформованість емоційного компонента готовності, що узгоджується із

результатами якісного аналізу текстів досліджуваних трьох груп. Найменший показник (10,76 слів) спостерігається у першій групі, що узгоджується із найменшою сформованістю емоційного компонента готовності, наявністю негативно емоційної лексики та тривожним ставленням до майбутнього після виходу на пенсію.

Найбільшу лексичну варіативність також містять тексти третьої фокус-групи, що є суголосним різній мотиваційній спрямованості цих осіб (професійна діяльність, родина, особистісне зростання). Також ці тексти характеризуються значною кількістю позитивно емоційної лексики, варіативністю когнітивних дієслів і вставних слів високого ступеня вірогідності.

Показники лексичної щільності практично є однаковими у досліджуваних трьох груп (відповідно 0,52, 0,56, 0,51). Найвищою когнітивною складністю відзначаються тексти третьої групи (8,47) порівняно із першими двома, відповідно 6,26 та 7,32, що узгоджується із результатами якісного аналізу: наявністю когнітивних дієслів та причинно-наслідкових сполучників.

Результати психографологічного аналізу текстів інтерв'ю свідчать про найвищий рівень розвитку показників когнітивного компонента психологічної готовності особистості до виходу на пенсію у третій групі.

Таким чином, результати комплексного якісного і кількісного психолінгвістичного аналізу дали змогу встановити вербальні маркери різного рівня готовності до виходу на пенсію: середнього, високого та дуже високого рівнів. Сформованість когнітивного, емоційно-вольового, мотиваційного та конативного компонентів готовності проявляється як в якісних психолінгвістичних маркерах (змістовій лексиці, лексичній варіативності, лексичній щільності), так і в кількісних показниках: розмірі речення, розмірі тексту, кількості слів, кількості речень.

Результати емпіричного дослідження індивідуально-психологічних особливостей досліджуваних відповідно до рівня їх психологічної готовності до пенсії свідчать про те, що особи із середнім рівнем психологічної готовності потребують підтримки у розвитку емоційного комфорту, зняття тривоги, подоланні депресивних станів і безумовного прийняття себе. Такі результати було враховано при розробці програми, спрямованої на розвиток когнітивного, мотиваційного, емоційно-вольового та поведінкового компонентів психологічної готовності особистості до виходу на пенсію.

Розвивальна програма «Психологічна готовність особистості до виходу на пенсію», яка базувалась на дотриманні принципів системного підходу, розвитку особистісних рис і властивостей, які відповідають вимогам певної діяльності, урахування вікових особливостей особистості, складалась із трьох блоків: теоретичного, діагностичного і власне розвивального. Розвивальний блок містив цикл занять за темами: «Зрілість, вікова періодизація зрілості у

науковій думці», «Психофізіологічний розвиток осіб пізньої зрілості», «Психосоціальний розвиток особистості у період пізньої зрілості» та інші. Загальною метою програми було ознайомлення досліджуваних із віковими особливостями людини, особливостями психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію, компонентами такої готовності, а також розвиток особистісних станів і властивостей (емоційна саморегуляція, соціальна адаптивність, мотиваційна спрямованість, поведінкова активність), які позитивно впливають на завершення професійної діяльності. Програма передбачає роботу з особами пізньої зрілості віком від 50 до 60 років, які готуються до виходу на пенсію. Програмний курс розраховано на 10 занять, які проводяться у підгрупах з 5–10 осіб. Тривалість одного заняття – 40–45 хвилин.

Враховуючи доступність програми, вважаємо доцільним її використання для розвитку психологічної готовності особистості до пенсії у профільних закладах і організаціях.

## ВИСНОВКИ

На основі комплексного теоретичного й емпіричного вивчення психологічної готовності особистості до виходу на пенсію в період пізньої зрілості можна зробити такі висновки.

1. Результати теоретичного аналізу категорії психологічної готовності до пенсії дали змогу означити її як сукупність психічних станів і властивостей особистості, що забезпечують ефективно завершення її трудової діяльності й успішну адаптацію до нових умов життя. Найпоширенішими підходами до вивчення психологічної готовності вважаються особистісно-діяльнісний, який враховує специфіку професійної діяльності та особистісні властивості, що детермінують цю готовність, і темпоральний, за яким психологічна готовність до пенсії – це процес ефективного завершення професійної діяльності у сукупності передпенсійної (підготовчої), власне пенсійної (прийняття рішення) і післяпенсійної (адаптаційної) стадій. Запропонований аналітичний огляд дає змогу виокремити в науковій літературі пенсійну зрілість, ефективно прийняття рішення та адаптацію до нового життєвого періоду як поняття релевантні до психологічної готовності до пенсії. Особливості готовності до пенсії визначаються індивідуально-психологічними (демографічними характеристиками, потребами і цінностями, знаннями, здібностями тощо); організаційними (історією працевлаштування, характеристиками професії і професійної діяльності, професійними досягненнями тощо); сімейними (підтримкою сім'ї, наявністю шлюбного партнера, якістю шлюбу тощо); соціально-економічними

(соціальним захистом при виході на пенсію, актуальним економічним становищем тощо) характеристиками.

Основними психічними новоутвореннями особистості у період пізньої зрілості є продуктивність як вияв турботи і передача професійного й особистісного досвіду молодшому поколінню, підвищена чутливість і вразливість, комунікабельність, загострене чуття родинності і прив'язаності до близьких людей. Нетерпимість до невизначеності часто порушує ефективну соціальну адаптацію осіб у пенсійний період та зумовлює тривожні і депресивні стани.

2. Сконструйовано теоретичну модель психологічної готовності особистості до виходу на пенсію, яка містить чотири компоненти: когнітивний, емоційно-вольовий, мотиваційний та конативний. Когнітивний компонент психологічної готовності особистості до виходу на пенсію містить знання і досвід особистості, що необхідні для ефективної адаптації до пенсійного періоду; емоційно-вольовий компонент забезпечує психічну саморегуляцію у різних мікро- і макро- соціальних середовищах; мотиваційний компонент відображає збалансовану спрямованість особистості на себе, на інших, на світ, а також позитивне сприйняття свого майбутнього, спектр пізнавальних потреб і інтересів; конативний компонент забезпечує активність осіб пізньої зрілості у різних життєвих ситуаціях.

3. Результати емпіричного дослідження сформованості психологічної готовності особистості до виходу на пенсію свідчать про те, що переважна більшість досліджуваних мають середній, високий, і дуже високий рівні психологічної готовності до пенсії. Встановлено вплив соціально-психологічних чинників (статі, місця проживання, соціального статусу, рівня освіти, форми власності організації) на прояв психологічної готовності до виходу на пенсію. Вищий рівень психологічної готовності притаманний жінкам порівняно із чоловіками; представникам міської місцевості порівняно із сільською; працівникам установ державної форми власності порівняно із приватною; досліджуваним, які одружені, порівняно із самотніми особами; досліджуваним із вищою освітою порівняно із середньою та середньою спеціальною.

Визначено, що особистість із дуже високим рівнем розвитку психологічної готовності до виходу на пенсію вирізняється більшою силою процесів гальмування, збудження і рухливостю нервових процесів, адаптивністю, прийняттям себе і інших, комунікабельністю, емоційною стійкістю, внутрішнім контролем, нормативністю поведінки, консерватизмом, мотивацією до успіху та інтернальністю, онтогенетичною рефлексією особистості.

Внутрішня структура психологічної готовності, представлена п'ятьма факторами: адаптивним, міжособистісним, комунікативним, інтелектуальним, емоційно-вольовим, що дає змогу диференціювати мотиваційний компонент



готовності як спрямованість на розширення міжособистісних контактів і розвиток комунікативних навичок і вмінь.

4. На основі результатів напівструктурованого інтерв'ю у фокус групах виявлено психолінгвістичні маркери середнього, високого та дуже високого рівнів розвитку психологічної готовності особистості до пенсії та сформованості когнітивного, емоційно-вольового, мотиваційного та конативного компонентів. Отримані емпіричні дані слугували підґрунтям для розробки програми розвитку психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію, основні психолого-методичні засоби якої спрямовані на збільшення емоційного комфорту, зняття тривоги, подолання депресивних станів, безумовного прийняття себе майбутніми пенсіонерами.

Перспективним вважаємо дослідження психологічної готовності до пенсії особистості у різні вікові періоди як процесу ефективного прийняття рішення про завершення професійної діяльності та соціальної адаптації до нових життєвих ситуацій.

## СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Статті, надруковані у виданнях, що затверджені  
як фахові у галузі психології*

1. Магдисюк Л. І. Професійний дискурс психологічної готовності осіб до виходу на пенсію / Л. І. Магдисюк // Психолінгвістика : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – Вип. 14. – С. 104–116.

2. Магдисюк Л. І. Теоретико-емпіричні межі поняття ейджизму у психології / Л. І. Магдисюк // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. пр. / за ред. Н. Є. Завацької. – Луганськ, 2013. – № 3 (32). – С. 161–168.

3. Магдисюк Л. І. Концептуальна матриця вікової зрілості особистості у контексті її готовності до пенсії / Л. І. Магдисюк // Психологічні перспективи / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2014. – Вип. 23. – С. 168–178.

4. Магдисюк Л. І. Теоретико-методологічні основи дослідження психологічної готовності до виходу на пенсію / Л. І. Магдисюк // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія. – Харків, 2014. – Вип. 47. – С. 112–121.

5. Магдисюк Л. І. Когнітивні прояви психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію / Л. І. Магдисюк // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острог, 2014. – Вип. 28. – С. 118–126. – Темат. вип. «Актуальні проблеми когнітивної психології».

*Статті, надруковані в іноземних виданнях*

6. Магдисюк Л. И. Психологическая готовность личности к выходу на пенсию / Л. И. Магдисюк // Психологические аспекты развития личности в

онтогенезе : сб. науч. ст. / ГрГУ им. Я. Купалы ; редкол. : А. И. Янчий (гл. ред.) [и др.]. – Гродно, 2014. – С. 46–58.

7. Магдисюк Л. І. Факторна структура психологічної готовності особистості до виходу на пенсію / Л. І. Магдисюк // *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, II (12), Issue: 25, 2014. – P. 89–92.

*Публікації в збірниках матеріалів конференцій*

8. Магдисюк Л. І. Концептуальні межі поняття психологічна готовність особистості / Л. І. Магдисюк // *Актуальні проблеми сучасної психології*. – Луцьк, 2012. – Вип. 11. – С. 91–97.

9. Магдисюк Л.І. Професійний дискурс психологічної готовності осіб до виходу на пенсію / Л. І. Магдисюк // *Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Психолінгвістика в сучасному світі – 2013»* (Переяслав-Хмельницький, 18–19 жовт. 2013 р.). – Переяслав-Хмельницький, 2013. – С. 53.

10. Магдисюк Л. І. Теоретико-методологічні основи дослідження психологічної готовності до виходу на пенсію / Л. І. Магдисюк // *Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. «Когнітивні та емоційно-поведінкові фактори повноцінного функціонування людини: культурно-історичний підхід»* (Харків, 18–19 жовт. 2013 р.). – Харків, 2013. – С. 71–72.

11. Магдисюк Л. І. Психологічна готовність особистості до виходу на пенсію у період пізньої зрілості / Л. І. Магдисюк // *Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених «Сучасні тенденції розвитку світової психологічної практики»* (17–18.04.2014 р., Кривий Ріг, Україна). – Кривий Ріг, 2014. – С. 106–108.

12. Магдисюк Л. І. Стереотипні уявлення про осіб пізньої зрілості / Л. І. Магдисюк // *Матеріали I Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології»* (13 трав. 2014 р.). – Луцьк, 2014. – С. 15–18.

13. Магдисюк Л. І. Психологічні прояви ейджизму у Волинському регіоні / Л. І. Магдисюк // *Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і асп. «Молода наука Волинь: пріоритети та перспективи досліджень»* (14–15 трав. 2014 р.) : у 3 т. – Луцьк, 2014. – Т. 2. – С. 485–487.

14. Магдисюк Л. І. Соціально-психологічна готовність жінки до виходу на пенсію / Л. І. Магдисюк // *Актуальні проблеми державного управління на сучасному етапі державотворення : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. / за наук. ред. Т. М. Литвиненка, В. Я. Малиновського*. – Луцьк : СПД Гадяк Жанна Володимирівна, 2014. – 214 с.

## АНОТАЦІЇ

**Магдисюк Л. І. Психологічна готовність особистості до виходу на пенсію.** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2015.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію. В роботі проаналізовано теоретико-методологічні засади дослідження психологічної готовності людини до виходу на пенсію, сконструйовано теоретичну модель психологічної готовності особистості до виходу на пенсію в період пізньої зрілості.

Емпірично досліджено особливості розвитку психологічної готовності до виходу на пенсію, здійснено порівняльний аналіз показників інтелектуальних, мотиваційних, поведінкових та емоційно-вольових особливостей осіб із різними рівнями розвитку психологічної готовності до виходу на пенсію. На основі результатів напівструктурованого інтерв'ю у фокус групах виокремлено психолінгвістичні маркери різних рівнів розвитку психологічної готовності особистості до пенсії та сформованості когнітивного, емоційно-вольового, мотиваційного та конативного компонентів готовності. На основі теоретичного аналізу й результатів емпіричного дослідження розроблено програму розвитку психологічної готовності осіб пізньої зрілості до виходу на пенсію.

**Ключові слова:** психологічна готовність, вихід на пенсію, період пізньої зрілості, напівструктуроване інтерв'ю, психолінгвістичні маркери готовності до пенсії.

**Магдисюк Л. И. Психологическая готовность личности к выходу на пенсию.** – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Восточноєвропейский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, 2015.

Диссертационное исследование посвящено изучению психологической готовности лиц поздней зрелости до выхода на пенсию. Определены основные подходы к исследованию проблемы готовности личности: личностный, личностно-деятельностный, функциональный. Психологическая готовность к пенсии в зарубежной психологии изучается с позиции темпорального подхода как завершение профессиональной деятельности и процесс, который включает

три стадии: предпенсионную (подготовительную), собственно пенсионную (принятия решения) и послепенсионную (адаптационную).

Выяснено, что психологическая готовность характеризуется такими психическими новообразованиями человека в период поздней зрелости: производительностью как проявлением заботы и передачи профессионального и личного опыта младшему поколению, повышенной впечатлительностью, коммуникабельностью, обостренным чувством семейности и привязанности к близким людям.

В работе проанализированы теоретико-методологические основы исследования психологической готовности человека к выходу на пенсию, сконструирована теоретическая модель психологической готовности личности к выходу на пенсию в период поздней зрелости, в которой выделено четыре компонента: когнитивный, эмоционально-волевой, мотивационный и конативный. При конструировании теоретической модели психологической готовности лиц до выхода на пенсию, в основу которой были положены следующие принципы: учета и развития тех личностных черт и свойств, которые наиболее соответствуют психологической готовности к определенной деятельности и способствуют успешной ее реализации; целостного подхода и системного изучения психологической готовности; детерминизма; сравнения; учета возрастных особенностей личности в процессе развития ее психологической готовности; динамичности; согласования технологий формирования психологической готовности личности с ее индивидуальными особенностями. Когнитивный компонент психологической готовности отражает необходимость получать важные для жизни знания, эффективное общение, качество жизни, специфику пенсионной реформы в Украине; умение мобилизовать свои знания и опыт, определять способы выхода из депрессивных состояний, конфликтных и кризисных ситуаций. Эмоционально-волевой компонент психологической готовности обеспечивает психическую саморегуляцию, самоконтроль. Мотивационный компонент психологической готовности отражает позитивное восприятие своего будущего, осознание собственной значимости, рост познавательных мотивов, ценностей, интересов, выработку устойчивых установок. Конативный компонент психологической готовности содержит предрасположенность личности к различным видам активности, которые формируют конструктивное поведение личности в послепенсионный период.

Установлено влияние социально-психологических факторов (пола, места проживания, социального статуса, уровня образованности, формы собственности организации) на проявление психологической готовности к выходу на пенсию. Выявлено внутреннюю структуру психологической готовности личности к выходу на пенсию с помощью факторного анализа показателей психологической готовности и личностных свойств и состояний, которая представлена пятью

факторами: адаптивный, межличностный, коммуникативный, интеллектуальный, эмоционально-волевой.

Эмпирически исследованы особенности развития психологической готовности к выходу на пенсию, осуществлен сравнительный анализ показателей интеллектуальных, мотивационных, поведенческих и эмоционально-волевых особенностей лиц с разными уровнями развития психологической готовности к выходу на пенсию. На основе результатов полуструктурированного интервью в фокус-группах выделены психолингвистические маркеры (слова, словоформы, фразы) разных уровней развития психологической готовности личности к пенсии и сформированности когнитивного, эмоционально-волевого, мотивационного и конативного компонентов готовности. На основе теоретического анализа и результатов эмпирического исследования разработана программа развития психологической готовности лиц поздней зрелости до выхода на пенсию. Общей целью программы было ознакомление испытуемых с возрастными особенностями человека, особенностями психологической готовности лиц поздней зрелости до выхода на пенсию, компонентами такой готовности, а также формирование у них тех качеств (эмоциональная саморегуляция, социальная адаптивность, мотивационная направленность, поведенческая активность), которые положительно влияют на завершение профессиональной деятельности.

**Ключевые слова:** психологическая готовность, выход на пенсию, период поздней зрелости, полуструктурированное интервью, психолингвистические маркеры готовности к пенсии.

**Mahdysiuk L. I. Psychological readiness for individual retirement.** – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Psychological Sciences, specialty 19.00.01 – General Psychology, History of Psychology. – Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2015.

The thesis is devoted to the study of psychological readiness for retirement of late adulthood individuals. The theoretical and methodological research foundations of human psychological retirement have been analysed; the theoretical model of psychological readiness for individual retirement has been developed.

The peculiarities of the development of psychological readiness for retirement have been empirically investigated. A comparative analysis of cognitive, motivational, conative and emotional characteristics of individuals with different levels of psychological readiness for retirement has been conducted. The results of semi-structured interviews in focus groups have made it possible to single out the

psycholinguistic markers of different levels of psychological retirement readiness and formation of cognitive, emotional, motivational and conative components. Based on the results of theoretical analysis and empirical research the programme of psychological readiness for individual retirement has been developed.

**Keywords:** psychological readiness, retirement, later adulthood period, semi-structured interview, psycholinguistic markers for retirement readiness

Підписано до друку 26.03.2015 р. Формат 60×84<sup>1</sup>/<sub>16</sub>.  
Обсяг 0,9 обл.-вид. арк., 0,9 ум. друк. арк. Наклад 100 прим.  
Друк – Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки.  
43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13. Зам. 2963.

